

Sokkal egyértelműbb Jaroslava Pašáková: *A cseh-szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok fejlődése Csanda Sándor műveinek tükrében* (Irodalmi Szemle 1982. 7. sz. 633–634. p.) című összefoglalója.

Kár, hogy a szlovák olvasó az így is hasznos ismereteket közvetítő Baráti szóban a Csanda-életműben feldolgozott magyar-szlovák kapcsolattörténeti anyagnak is csak igen kicsiny és egyoldalú részét kapja kézbe.

Käfer István

Urbán Aladár: *A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról.* Bp. 1981. Magvető K. 604 l. (Elvek és utak)

Tizenhét tanulmányt közöl, egy több évtizedes kutatómunka jelentős eredményeit foglalja össze az *Elvek és utak* című sorozatban megjelent kötet. Szakfolyóiratokban publikált, egy-egy kritikus, sokat vitatott, vagy éppen méltatlanul elhanyagolt történeti időszakot, illetve problémakört elemző, alapkutatásokra épülő feldolgozások; az általános összefüggésekre rávilágító, összefoglaló jellegű vitairatok; évfordulók alkalmából megjelenő, elsősorban a közvéleménynek szóló visszaemlékezések; egy-egy részprobléma filológiai alaposágú vizsgálatai sorakoznak egymás mellett. Mindez a szerző sokirányú, a szoros értelemben vett szaktudósi munkát a tudományos népszerűsítés igényeivel szerencsésen egyeztető tevékenységének bizonyítéka.

A közreadott tanulmányok egy átgondolt kutatási program állomásai; mindenekelőtt a Batthyány szerepét és történeti helyzetét meghatározó, a szélsőségesen leegyszerűsítő és félrevezető interpretációkkal szemben a politikusi pálya valószínűs értékeit felfedező folyamat egymásra épülő lépcsőfokai, melyek alapján nyomon követhetők Urbán Aladár 1848-ról vallott felfogásának kialakulása, fejlődése és bizonyos módosulásai. Szinte valamennyi munkában megnyilatkozik az a képesség, melynek eredményeként az olykor jelentéktelennek tűnő mozzanatok aprólékos elemzésével, s a történeti összefüggések sokirányú megközelítésével Urbán nemcsak korábban ismeretlen információk birtokába jut, hanem közismert történelmi eseményeket, tényeket helyez új megvilágításba.

A kötet középpontjában az első független magyar minisztérium elnöke és Petőfi alakja áll. Kettőjük küzdelmének rekonstrukciója során közelebb jutunk a radikális forradalmár költő

pályája számos homályos, sokat vitatott kérdésnek tisztázásához úgy, hogy közben a költő forradalomban játszott szerepének objektív értékelésével találkozhatunk. Történeti magyarázatot kapunk az *Önkényesek dala* című vers megszületésére és címváltozásaira, Petőfi májusi közéleti szerepére, júniusi választási vereségére, visszavonulását követő augusztusi újraktivizálódására, a magánélet és a forradalmi szolgálat sajátos ellentmondásaitól terhes honvédszázadosi tevékenységére, összességében a Batthyány-kormányhoz való viszonyára. Nyomon követhetjük a helyét kereső, de nem találó plebejus forradalmár belső-, és a külvilággal folytatott, olykor elkeseredett küzdelmeit, melyeknek feloldhatatlan ellentmondásai elsősorban a korszak sajátosságaival számolói gyakorlati program hiányából fakadtak. Petőfi tragédiájának okát Urbán mindenekelőtt abban látja, hogy demokratikus elképzeléseinek kompromisszumoktól mentes megvalósítására irányuló intranszigenz politikai magartása ellenkezésbe került a forradalmi időszak magyarországi és európai realitásaival. Elemzéseivel ezért elsősorban arra törekszik, hogy a Petőfi eszméleténeti jelentőségét középpontba állító irodalomtörténeti és az 1848/49-es magyarországi adottságokból kiinduló történeti megközelítésekben megnyilvánuló eltéréseket megmagyarázza és hozzájáruljon azok mérsékléséhez.

Historiográfiai jelentőségűek a Batthyány és kormányának működését elemző, a májusi és szeptemberi kormányválság összetevőit és részleteit feltáró tanulmányok, amelyek a szerző 1973-ban megjelent, *A nemzetország és honvédség szervezése 1848 nyarán* című monográfiájával együtt az első modern Batthyány-kép alapelemei. Hézagpótló munka ugyanakkor az 1848 áprilisában létrejött alkotmányos magyar monarchia – európai mintákkal szembesített és egyetemes mértékkel minősített – sajátos jellegének bemutatása, az annak továbbfejlesztésére irányuló törekvések és a felbomlásához vezető konfliktusok megrajzolása.

A kötet meggyőzően bizonyítja, hogy a belső ellenzékével folytatott politikai küzdelemben és a birodalmi kapcsolatok kérdésében Batthyány és minisztériuma a változó feltételekhez igazodó reális és eredményes politikát folytatott. Egyben, arra is rávilágít, hogy a miniszterelnök személye nélkülözhetetlen volt a bécsi törekvéseket leleplező, s ezzel a forradalmi önvédelem gondolatát a forradalmi tábor többségével elfogadható alkotmányos kormányzás folyamatosságának biztosításához. Az ellentétek elmergesedésének megelőző

sére nagy hangsúlyt helyező, sok vonatkozásában statikus magatartást a felületes szemlélő könnyen kiértelmezett koncepció hiányára vezetheti vissza. Egyértelműen cáfolja azonban ezt a megközelítést Batthyány aktív, az önálló magyar hadsereg megszerzésében jártasságot meghatározó szerepe.

Urbán Aladár alap kutatásainak eredményeit megismerve ma már egyértelműen megállapítható: Batthyány és Kossuth nem egymással szemben, hanem az alapkérdésekben megnyilvánuló egyetértésüket fel nem borító nézeteltéréseik kölcsönös ismeretében is együttműködve jelentették az 1848-as forradalom motorját, voltak egy európai összehasonlításban egyedülállóan bizonyuló kísérlet meghatározó vezetői.

Erdődy Gábor

Az élő Jókai. Szekesztette: Kerényi Ferenc és Nagy Miklós. Bp. 1981. Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda. 203 l.

A kötet szerkesztői, Kerényi Ferenc és Nagy Miklós az utószóban megjegyzik, Jókairól mintegy ötven éve nem jelent meg tanulmánykötet, és ez a tény már önmagában is indokolná, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványában készüljék „Az élő XY” sorozat 1981-ben megjelent darabja épp róla szóljon. Indokolná, de ettől még a kötet pusztán köteleességteljesítés is lehetne. Szerencsére nem az. Nyugodtan mondhatjuk, a tizenegy tanulmány majd mindegyike azzal a céllal íródott, hogy új szempontból közelítve, újabb adalékokkal szolgáljon a kutatásnak.

Sőtér István és Mezei József írása inkább az esszével rokon műfajú, általánosabb megállapításokra ad lehetőséget. Sőtér szerint a Jókai életművet legpontosabban jellemző kulcsszó a nosztalgia. Mégpedig a kettős irányú nosztalgia: az világhoz az otthoniasság, a biztonság, a bizalom határozza meg, ennek a világerzésnek adekvát kifejezője az életképforma, mely a regényíró művészetének egyik alapformája. Németh G. szerint – és azt hiszem, minden fenntartás nélkül egyet értünk vele – Jókaitól idegen volt a filozófiai gondolkodás, ezzel a kijelentésével akaratlanul is

vitába kerül Mezeivel, aki Jókait is életértelmező bölcslőnek tartja, bár állítása nem kap elég bizonyítást írásában. Itt jegyezném meg, hogy dicséretes a szerkesztőknek ez a módszere, miszerint a szerzők eltérő nézeteit nem próbálják egy síkra hozni. Németh G. tanulmányának másik nagy kérdése, hogy mikor szoktunk Jókait olvasni. Két életkort jelöl meg: a gyermekéveket és a „komolyabb” olvasmányokon kiiskolázott, talán már kissé meg is csömörlött felnőttest. Ennek oka, hogy Jókai reflektálatlan, személyes, a „közvetítő tudatmezőny” (Németh G. kifejezése) nélküli viszonya a világhoz, a történelemhez, némiképpen hasonló a gyermekéhez.

Alapkérdéseket vizsgál Bori Imre tanulmánya is: Jókai viszonyát a „fin de siècle”-hez, annak két fontos motívumához, a szerelemhez és a pénzhez, vagy ahogyan ő fogalmaz Ady nyomán, a „vér és arany”-hoz. Tágabb aspektusba helyezve a témát, ez nem más, mint az író viszonya a kapitalizmushoz és az új erkölshöz. Bori szerint Jókai nőideálja, a frigid, hideg szépség és a korabeli európai, elsősorban a francia és az angol irodalom „fatális asszonyai” között teljes megfelelés van. Úgy vélem, hogy ebben a kérdésben – számos részgazsága mellett – végeredményben nincs igaza. „Nem a klasszikus szerelmi háromszög foglalkoztatja Jókai képzeletét, ennek lehetőségével legfeljebb eljátszik: a «harmadik» utáni vágyakozásra helyezi a fő hangsúlyt, anélkül, hogy hőseinek engedné az ilyen viszony realizálását is.” Ilyen és ehhez hasonló pontos megállapítások sorjázhatnak a tanulmányban, és bőven követik a bizonyítéknak szánt példák – néha már kissé fárasztóak is a felsorolások – mégsem sikerül sokoldalúan kimerítenie a témát a szerzőnek. Csak a századvég életerése felől vizsgálja Jókai szerelemfelfogását, pedig számos jelenség: kusza érzélemlátás, beteljesületlenség, aberrációk, patológikus tünetek, angyal vagy ördög-motívum, szeretet és gyűlölet stb. visszautalhatók a romantika világába is, legalábbis annyit biztosan állíthatunk, hogy nem mindenütt és nem egyértelműen a polgári dekadencia jegyei. Hiszen épp a szerző fogalmazza meg igen találóan, hogy Jókai a magyar nemesi világot képes csak társadalmi alakulatként látni és ábrázolni, a polgárt mindig csak egyedeiben jeleníti meg, aminek oka nyilvánvalóan a magyar polgári fejlődés megkésetttségében rejlik. De épp ezért az etikum és a mentalitás szférájába tartozó jelenségeket sem lehet egy épp csak alakulóban levő formáció jelenségeiként elemezni. Röviden szólva: Jókai regényei többségében a szerelmi tematikában nem a korabeli